

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Лабораторія філологічних досліджень
Шуменський університет «Спископ косянтин преславський» (Болгарія)
Вища лінгвістична школа (м. Ченстохова, Польща)

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Мелітополь
2018

УДК 81'1(08)
ББК 80
М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*
Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:

Солоненко А. М., *д-р біол. наук, проф. (Україна); Білоусенко П. І.*, *д-р філол. наук, проф. (Україна); Коноваленко Т. В.*, *канд. пед. наук, доц. (Україна); Митяй З. О.*, *канд. філол. наук, доц. (Україна); Хомчак О. Г.*, *канд. філол. наук, доц. (Україна); Іванова Тотка Стоянова* *д-р філософії, проф. (Болгарія); Матеуш Донсаль*, *д-р філософії, проф., (Польща); Сімашко Т. В.*, *д-р філол. наук, проф. (Росія); Бахар Гюнеш*, *д-р філол. наук, проф. (Туреччина); Айдарбекова А. С.*, *канд. філол. наук, доц. (Казахстан)*

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. – Вип. 8. – 157 с.

ISBN 978-617-7055-81-4

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на VII Міжнародному науковому семінарі «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (30 березня 2018 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

УДК 81'1(08)
ББК 80
© Хомчак О.Г., відп. ред., 2018

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ

Атрошенко Г. І., Георгієва А. С.
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ФІЛОСОФІЯ ЛЮБОВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ (ДО ОСЯГНЕННЯ ДУХОВНОГО В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО)

Одна з основних граней методологічної бази нашого дослідження – надбання у галузі психології та філософії любові, а, найперше, ті, які належать до розгляду духовності кохання.

Філософія любові в Україні характеризується своїми специфічними національними рисами. Варто звернутися до того етнічного емоційного психотипу українця, який сформувався упродовж століть. Саме в ньому почуттєвість відіграє важливу(та, певно, і головну) роль, а також, при цьому «зверхність надається духовному над тілесним, що визначає й страждання любові» [1, с. 7]. Тому українські дослідники в процесі вивчення та визначення сутності кохання акцентували на головному аспекті почуття – серці.

Г. Сковорода – геніальний український філософ-мислитель – уперше обґрунтував поняття «філософію серця» [20]. Послідовником розвитку цієї галузі був П. Юркевич, у наукових працях якого Н. Полохова виділяє найголовнішу та незаперечну «першість серця», але при цьому «почуття переважають на фоні логічних роздумів» [17, с. 77–78].

«Філософія серця», аналізуючи «дух», «духове» й «духовне», підтверджує існування таємничого світу, проте він є абсолютно реальним, таким, який Г. Сковорода поданий як клерикальний, але не тонкоматеріальний (іншими словами, який не сприймається зовнішніми відчуттями) [16]. Раціональну обмеженість фіксує і П. Юркевич, але все ж свою увагу він зосереджує не на психічному аналізі, а на духовному [7, с. 17–18].

Осягаючи «філософію любові», не можемо не акцентувати увагу на багатогранному фрейдівському «воно», яке в свою чергу «лімітується нижче поясу, на щаблі найвищої нервової функціональності, що наявне у підкорці» [1, с. 7]. Отже, Г. Сковорода і П. Юркевич іменують місце духовного сконцентрування – серце. Саме те серце, яке «не локалізоване величиною грудної клітини» [6, с. 11]. Прибічниками Г. Сковороди і П. Юркевича стали О. і М. Періхи, які досить оригінально іменували поняття серце: «міжнародним органом» [6, с. 12].

Зваживши на дійсно космічну природу цієї філософії, можемо дозволити собі досить упевнено узагальнити, використавши вже загальновідоме, що серце – це важливе (а то й найважливіше!) знаряддя в «космічному ансамблі». Це є співзвучним історико-культурній концепції, відповідно до неї, щоб наблизитись до з'ясування внутрішнього «Я» людини, потрібно вийти за грані самого організму і, шукаючи істину, знаходити взаємовідносини індивіда із середовищем [4].

Отже, маємо знову ж таки сквородинівське: джерело духовності відтворює прояви не в індивіді, бо світоч вищих духовних аспектів є соціальним (відповідно до історико-культурного світогляду) і космічним (відповідно до «філософії серця»). Отже, серце – сполучення різних почуттів, жаги та зворушень [15, с. 34]. Саме цим пояснюється своєрідна сентенція Г. Сковороди:

Не лїзь в Коперниківські сфери,

В серця свого поглянь печери! [19, с. 56].

У психологічній науці любов характеризується як найпіднесеніші, найвищі пориви душі, це можливість людини до самовдосконалення, та, у свою чергу, досить своєрідний зразок стосунків на особистісному рівні. Це здатність, насамперед, віддавати, часто навіть не очікуючи зворотного «віддавання», роблячи кроки усвідомлено й радо. Психолог Р. Немов зазначає, що «в моменти любові даруючи свою життєдайну силу та енергію іншому, людина розподіляє з нею свою радість, збільшуючи й власну, при цьому розширюючи та збагачуючи особисте світосприймання... Людина, яка кохає, щоб одержувати, віддає, й навпаки, одержує, щоб віддавати» [14, с. 605].

Традиційна українська культура розглядає любов як «двоєдине – земне і духовне» [18, с. 57]. О. Лаврик зауважує, що любов – то сенс існування людини, вважаючи найвищим виявом її родинне життя, зрештою, не применшуючи «романтизації почуттів» [18, с. 40–41].

Сучасні українські науковці, зокрема Г. Грабович, В. Малахов, О. Малахова, Н. Хамітов, наголошують, що «для української традиційної культури цілком експозиційним є визначення образу давнього «материнського права», що підкреслює вірогідну «десексуалізацію» кохання і відносну перевагу парадигми материнської (належно дочірньої та синівської), братерської любові...» [12, с. 353].

Психолог-теоретик Р. Немов висловлює своє бачення, розуміння проблеми «родинної любові» в традиційній українській звичаєвості, наголошуючи, що братерська любов – це любов між рівними, яка ідентично рівно поширюється на усіх рідних та близьких; а от материнська любов – це любов сильнішого до слабшого, захищеного до беззахисного. Саме тому ця формула кохання вважається безкорисною та доступною для усіх [14, с. 606].

У нашій розвідці, вивчаючи основні позиції теоретиків філософії і психології любові, ми зосередились на дослідженнях представників саме напряму духовності. Учені досліджують натуралістичність любові як феномен внутрішнього світу людини; для них любов – продукт мистецтва, підсвідомого і свідомого, це продукт активізації душі. З одного боку, ми розглядаємо любов, як примхливий інстинкт, як підсвідомий поштовх, як некеровану міць, і з другого – як одухотворене тяжіння до прекрасного, як культуру генерації, як філософський розсуд особистого світу і як усвідомлений вольовий акт.

Ліна Костенко у своїй любовній поезії, як сама називає себе устами однієї зі своїх яскравих і неповторних героїнь, – «дитя любові». І для правильнішого розуміння додає: «Мені без неї білий світ глевкий» [11, с. 293].

Як зазначає Г. Ключок, для Ліни Костенко любов – «явище духовно піднесене». Виключно фізіологічні, еротичні мотиви – не для неї. І зауважує, що це «не старомодність, не занудство, а глибоке сприймання святості почуття.... .. вона знає краще за інших, що таке любов, і тому не допускає зневаги до цього почуття» [11, с. 239].

Основою інтимної лірики Ліни Костенко є мотиви духовності, які підкреслюють особливості сприймання почуття любові між чоловічим та жіночим дискурсами, де чітко відображена динаміка переживань та страждань, які тільки ушляхетнюють людину. Існуючі позиції кохання пронизані співвіднесеними аспектами раціоналізму та емоцій [2, с. 65].

Саме мистецьке виконання – домінуюча жилка художньої манери Ліни Костенко. У чому ж полягає краса та довершеність цієї риси? Задля відповіді скористаємося однією з поезій авторки, що має досить промовисту назву – «Свято любові»:

*Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані.
Такі сади були тоді розхристані. [...]
Плакучі верби не могли журитися,
Такі були у іволг голоси! [9].*

Так, з першого погляду про любов ніби й немає жодного слова. Проте це хибний висновок. Насправді ж, у кожному слові поезії – сама любов, адже мова йде про свято кохання, суто особисте й таке палке, про яке може сказати тільки картина природи, ніби «захмеліла від щастя», де «розхристались сади», «бентежно-радісно» заспівали птахи [3, с. 231–232]. Проте пік розкриття задуманого читач відчуває, як повсякчас буває, у фіналі поезії, де простежується поетична досконалість поетеси:

*А під вікном цвіли у нас троянди,
Не вистачало трішечки доби,
А на дошку прозорі веранди
Ходили то дощі, то голуби... [9].*

У фінальному акті відкривається інше сприйняття світу, де люди, що удвох стали сп'янілими від щастя, але, на жаль, їм не вистачає часу побути більше наодинці, бо «не вистачало трішечки доби». Проте останній вираз надає зовнішній сфері простоти, а поезії – довершеності [3, с. 234].

Звернувшись до любовної лірики Ліни Костенко, констатуємо дві перехресні лінії: перша – наповнена значно змістовнішою емоційною гамою, де почуття розкриваються від найвищої точки підйому, коли кохання можна порівняти навіть із божевільям, нав'язаністю, друга ж, навпаки, – спокійна, пригасаюча [5, с. 7].

О. Ковалевський, аналізуючи творчість Ліни Костенко, наголошує, що в її інтимній ліриці чітко вибудовується мистецька модель світу письменниці, в якому головні ролі призначені абстрактно-умоглядним визначенням, які, в свою чергу, підкреслюють значущість чуттєвої суті: сон, фантазія, жадання, уява, марення, магія, чудо, тасмнічість, спогад та омана. Але і дійсність не відкинута на другий план, вона переплітається з аспектами абстрактності у своїх вимірах: реальному та поетичному (авторському) [10, с. 89].

Інтимна лірика – досить актуальна тема в українській літературі другої половини ХХ-го століття, яка представлена різними іменами (М. Вінграновський, І. Драч, Ліна Костенко, Оксана Забужко, Ганна Світлична і т.д.) [8, с. 2–3]. Але із всього цього творчого масиву чітко простежується значимість яскравої представниці – Ліни Костенко, поезії якої виражають найсокровенніше, яке тонко закоринилось у любовній ліриці як гуманістична цінність.

Художні світогляди кожного поета, що відтворював в різних аспектах інтимної лірики свої відчуття, відображали типовий образ національної натури: емоційність, чуттєвість, романтичність та переживання [10, с. 92].

Дослідження науковців (філософів, психоаналітиків, літературознавців) в аспектах інтимної лірики підтверджує думку, що тільки різнобічний інструментарій теорії надає можливості розкрити таїнство слова у вирі почуттів, емоцій та переживань. Митці акцентують увагу на людській концепції, яка здатна доповнювати інші, цим розчиняючись одна в одній, створювати щось нове, загадкове, але все ж людський концепт при цьому залишає свою унікальність, в якій людина може налаштувати свій пил душі не лише на об'єктивну любов, але й на навколишнє середовище, що тільки збагачує його барвистістю та мелодійністю душі [13, с. 62].

Наше дослідження допомогло нам наблизитись до розгадки таїнства слова, духу та любові, які чітко відображені у творчому масиві інтимної лірики. Поезія про любов – один із багатоаспектних матеріалів для вивчення та аналізу, тому необхідність прочитання української поетичної скарбниці, наповненої коханням, донині залишається актуальним. Буття духовної першооснови в творчому самовираженні митців слова дає осяйну неперевершеність українському кохання [2, с. 66–67]. І творчість Ліни Костенко є тому незаперечним доказом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Г. І. Теоретичні аспекти філософії любові (до осягнення інтимної лірики М. Вінграновського) / Г. І. Атрошенко, О. М. Зінченко // Нові виміри сучасного світу: Збірник матеріалів ІІІ Міжнародної наукової Інтернет-конференції 26–29 листопада 2007 р. – Мелітополь : МДПУ, 2007. – С. 6–8.
2. Барабаш С. Пам'ять розуму і серця в ліриці Л. Костенко / С. Барабаш // Література. Діти. Час. – Вип. 14. – К. : Веселка, 1989. – С. 65–70.
3. Барабаш С. Філософія хронотопу в поезії Ліни Костенко («І засміялась провесінь») / С. Барабаш // Наукові записки. Вип. 47. Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – С. 231–237.
4. Відлуння десятиліть. Українська література другої половини ХХ ст. : Навчальний посібник / Упорядник М. О. Сорока. – К. : Грамота, 2001. – 463 с.
5. Горячева О. Інтимна лірика Ліни Костенко / О. Горячева // Українська мова і література. – 2000. – № 11. – С. 7.
6. Дудар В. Памфіл Юркевич і «філософія серця» / В. Дудар, В. Перчилло // Духовність українства. – Житомир : ПЦ ЖДПІ, 1998. – С. 10–14.
7. Духовність. Ментальність. Україна і її народ / За заг. ред. А. Макарова. – Львів : УПЛ, 2003.
8. Ільницький М. М. Біль, обернений у слово / М. М. Ільницький // Дивослово. – 2000. – № 8.
9. Клочек Г. Д. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія / Г. Д. Клочек. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 319 с.

10. Ковалевський О. Екзистенціалізм і кордоцентризм у «тихій ліриці» Ліни Костенко / О. Ковалевський // Київ. – 2002. – № 1–2. – С. 88–95.
11. Ліна Костенко : Навчальний посібник-хрестоматія / Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 320 с.
12. Малахов В. А. Етика / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 2000. – 384 с.
13. Миронюк Л. В. Категорія часу у філософській ліриці Ліни Костенко / Л. В. Миронюк // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. – С. 61–64.
14. Немов Р. С. Психологія : [в 3 кн.] / Р. С. Немов. – Кн. 1. – М. : Владос, 2009. – 688 с.
15. Пізнай себе : Філософія : [енциклопед. / словник]. – Львів : УстОРМО, 2003. – 203 с.
16. Поезія : Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус / Укладач А. Я. Бельдій. – 2-ге вид., доп. – К. : Наукова думка, 2000. – 272 с. : портр.
17. Полохова Н. Філософія любові в українській літературі / Наталя Полохова // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – Вип. 24. – Ч.1. – К. : Акцент, 2006. – С. 76–88.
18. Скарбниця народної мудрості. Свята, традиції, прислів'я, приказки / Авт.-укл. О. В. Лаврик. – Х. : Аргумент Принт, 2012. – 256 с.
19. Сковорода Г. С. Твори / Г. С. Сковорода. – К. : Акцент, 2001. – 157 с.
20. Сковорода Г. С. Філософ і митець / Г. С. Сковорода. – Львів : УстОРМО, 2003. – 123 с.

Батанцева Т. А., Атрошенко Г. І.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ОБРАЗНЕ ОСЯГНЕННЯ ПОСТАТІ ІВАНА СІРКА В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Дослідження особливостей менталітету, своєрідності історії, культури народу є пріоритетним у досить складному процесі відродження і державного, і духовного, у формуванні національної самосвідомості. У кращих зразках історичної літератури для дітей вбачаємо гарну можливість висвітлення й інтерпретації історії та постатей, які відігравали значну, а, почасти, навіть вирішальну роль у минулому.

Ще за його життя ім'я Івана Сірка було поціноване в окремих жанрах фольклору. Народ про кошового отамана складав перекази й легенди, пісні, звеличував мужність козацького проводира, звитягу в боротьбі проти чужоземних поневолювачів. А в історії за радянського часу ім'я Івана Сірка було майже викреслене, про нього згадували, та все ж побіжно, бойові подвиги замовчувались. Саме тому постать легендарного героя потребує ретельного дослідження, осмислення й аналізу, і не лише з погляду літературознавства, фольклористики, а, насамперед, і в літературі, яка найпершим, визначальним аспектом свого призначення вбачає виховання молоді людини, формування її характеру, смаків, уподобань. Саме у творах для дітей «з'ясовуються нез'ясовані» сторінки історії українського козацтва, зображуються події доби Руїни, окреслюються постаті окремих гетьманів та кошових отаманів Війська Запорозького, зокрема Івана Сірка, його роль у розвитку держави.

Літературознавці, фольклористи, історики у своїх працях розглядали постать Івана Сірка в історичному процесі, застосовуючи принципи та методи історичної психології, художнього історизму (Л. Александрова, В. Алеутов, С. Андрусів, Д. Багалій, А. Гуляк, Н. Зайдлер, М. Ільницький, Г. Ленобля, В. Мельник, Б. Мельничук, В. Оскоцький, М. Сиротюк, М. Слабошпицький, В. Чабаненко, В. Чумак, Н. Щербан). Проте не маємо праць, окрім одної (Г. Атрошенко і Т. Батанцевої) [1], які були б присвячені змалюванню образу славетного кошового у дитячій літературі.

Метою нашої розвідки є з'ясування специфіки образного бачення історичних подій, естетизації моделювання образу Івана Сірка засобами художнього слова в окремо взятому творі, призначеному для дитячого читання, – повісті Ірини Коваль «Сіркові скарби».